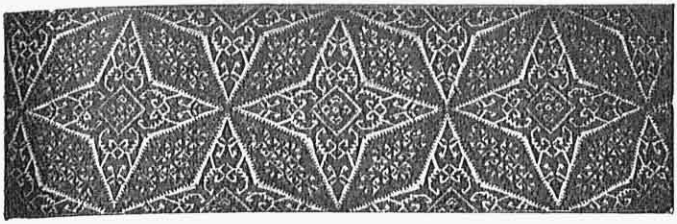

Ο ΟΒΙΔΙΟΣ ΕΝ ΤΗι ΕΞΟΡΙΑι

Εἰς τοὺς ἀγροίκους Σαρμάτας ἐκληροδότησε τὴν τέφραν του καὶ εἰς τοὺς Ρωμαίους τὴν δόξαν του.

Λαμαρτίνος

Τρεῖς μεγάλοι ρωμαῖοι λογοτέχναι, ὡς εἶναι γνωστὸν ἐκ τῆς ἱστορίας, καταδικασθέντες ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλίπουν τὴν Ἰταλίαν καὶ νὰ φάγουν τῆς ἐξορίας τὸν πικρὸν ἄρτον, ὁ ῥήτωρ Κικέρων (58 π. Χ.), ὁ ποιητὴς Ὀβίδιος (8 μ. Χ.) καὶ ὁ φιλόσοφος Σενέκας (41 μ. Χ.). Ὁ πρῶτος τούτων καὶ ὁ τρίτος ηὐτύχησαν νὰ ἐπανελθουν ἐκ τῆς ἐξορίας, διὰ νὰ ὑποστοῦν ὅμως κατόπιν μαρτυρικὸν θάνατον, ἀλλ' ὁ δεύτερος, ὁ γλαφυρὸς καὶ ἐπίχαρις ποιητὴς τῶν Μεταμορφώσεων καὶ παιγνιώδης τραγουδιστὴς τῶν τρυφερῶν ἐρώτων, ἐκσφενδονισθεὶς εἰς τὰς ἀξένους ἀκτὰς τῆς Μαύρης Θαλάσσης, ἐπέπρωτο νὰ μὴ ἐπανίδῃ πλέον τὴν Ρώμην μηδὲ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἐκεῖ χαριεστέρας κοινωνικῆς τάξεως, διακρινομένης διὰ τὸν λεπτὸν πολιτισμόν της καὶ τὰς εὐγενεῖς ἡδονὰς καὶ ἀπολαύσεις της, τῶν ὁποίων ἐκεῖνος μετὰ τῶν ἄλλων ὁμοτέχνων του συμμετεῖχε μέχρι περίπου τοῦ 50 ἔτους τῆς ἡλικίας.

Περὶ τῶν μεγάλων ποιητῶν λέγεται ὅτι ἐνίοτε ἐκφράζουν ἀνεπιγνώστως ἐπὶ ὅλως τυχαίων περιπτώσεων προαισθήματα περὶ ἑαυτῶν, τὰ ὁποῖα εἰς τὸ μέλλον ἐπαληθεύουν

ἐμφανιζόμενα ὡς προφητεῖαι. Κατὰ τὴν νεαρὰν ἡλικίαν φοιτῶν ὁ Ὀβίδιος εἰς τοῦ ρητοροδιδασκάλου Ἀρελλίου Φύσκου, ἀνέλαβεν ὡς ρητορικὴν μελέτην ἤτοι ἄσκησιν (declamatio) τὸ μέρος τοῦ συνηγόρου ἐπί τινος παραδόξου ὑποθέσεως: Ἀνήρ τις μετὰ τῆς συζύγου ὡρκίσθησαν νὰ μὴ ἐπιζήσουν ὁ εἷς εἰς τὸν ἕτερον. Ἀποδημήσας ὁ σύζυγος χάριν ὑποθέσεών του, ἐφρόντισεν ἐπιτηδείως ὅπως ἀγγελθῇ εἰς τὴν γυναῖκα του ὁ θάνατός του. Αὕτη προσπθεῖ ναὐτοκτονήσῃ, ἀλλὰ δὲν τὸ κατορθώνει καὶ θεραπεύεται. Ὁ σύζυγος ἐπιστρέφει ὑγιέστατος. Ὁ πενθερός, πλήρης θυμοῦ διὰ τὸ κακὸν τέχνασμα, διατάσσει τὴν θυγατέρα ὅπως διαζευχθῇ πρὸς τὸν ἄνδρα της· αὕτη ἀγαπῶσα τὸν σύζυγον ἀρνεῖται· ὁ πατὴρ τὴν ἀποκηρύττει. Ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης ὁ νεαρὸς Ὀβίδιος ἀσκούμενος ὤφειλε νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν θυγατέρα κατὰ τοῦ πατρός, τὸν σύζυγον κατὰ τοῦ πενθεροῦ. Ὁ δὲ πρεσβύτερος Σενέκας μᾶς διέσωσε μικρόν τι ἀπόσπασμα τῆς ρητορικῆς ἐκείνης μελέτης, τὸ ὁποῖον περιέχει τὰ ἑξῆς περίεργα, λεγόμενα ἴσως ὑπὸ τοῦ συζύγου: «Θὰ ἐγκαταλίπω τὴν πατρίδα μου, θὰ φύγω, θὰ ὑπάγω εἰς ἐξορίαν. Ὅσον ἠμπορῶ, θὰ ἐγκαρτερῶ εἰς τὰς λύπας μου, θὰ μεταχειρισθῶ τὸ ἄθλιον τοῦτο καὶ σκληρὸν φάρμακον, τὴν ὑπομονήν». Τοὺς λόγους τούτους τοὺς ὁποίους παριστάνετο λέγων ὁ σύζυγος, ἀπέδειξε τὸ μέλλον προφητικοὺς δι' αὐτὸν τὸν Ὀβίδιον. Ἀλλ' ὅτε πολὺ ὕστερον φεύγων οὗτος ἐπάτησε τὸν πόδα εἰς τὰς ἀτερπεῖς ἐκείνας ἀκτὰς τοῦ Πόντου, ἆρά γε δὲν θἀνεμνήσθη τῶν φράσεων ἐκείνων τῆς ἀθῴας μαθητικῆς ἡλικίας;

Ὁ Ὀβίδιος εἶχε φιλοτεχνήσει τὰ κάλλιστα ποιητικὰ ἔργα του, τὴν ***Ἐρωτικὴν τέχνην*** καὶ τοὺς ***Ἔρωτας***, καὶ εἶχε λεπτουργήσει τὰς ***Ἡρωΐδας***, τὰς ***Μεταμορφώσεις***, τὸ ποιητικὸν καὶ θρησκευτικὸν ***Ἡμερολόγιον*** (Fasti) καὶ ἄλλα, καὶ εἶχεν ἤδη ἀνυψωθῇ εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς ποιητικῆς δόξης του καὶ ἦτο ὁ δημοφιλέστατος τῶν συγχρόνων ποιητῶν, ὅτε ἄγοντα τὸ 50 τῆς ἡλικίας ἔτος[1] ἀπροσδοκήτως ἔπληξεν αὐτὸν βάσκανος μοῖρα. Ἔτυχε συνδιατρίβων μὲ τὸν φίλον του Μάξιμον Κόττταν ἐπὶ τῆς ἐν τῷ τυρρηνικῷ πελάγει νή-

σου Ἴλβας (ἢ ***Αἰθαλίας***, σήμερον Ἔλβα), ὅτε ἡμέραν τινὰ τοῦ Δεκεμβρίου τοῦ ἔτους 8 μ. Χ. αἴφνης ἦλθεν εἰς αὐτὸν διάταγμα τοῦ αὐτοκράτορος Αὐγούστου, κελεύοντος νὰ ἐγκαταλίπῃ πάραυτα τὴν Ἰταλίαν, χωρὶς νὰ γίνῃ δίκη τις χωρὶς οὔτε σύγκλητος οὔτε δικασταὶ περὶ τὸ ἔγκλημα αὐτοῦ νἀσχοληθοῦν [2]. Ὁ διὰ τοῦ ***ὑπερορισμοῦ*** τούτου κολαζόμενος (relegatio) οὔτε τὴν περιουσίαν ἀπέβαλλε οὔτε τὰ δίκαιά του, ἀλλ' ἁπλῶς ἀπεπέμπετο ἔξω τῆς Ἰταλίας ὡς ὢν ἐπικίνδυνος εἰς τὴν δημοσίαν τάξιν καὶ ἀσφάλειαν. Καθωρίζετο δὲ εἰς τὸν Ὀβίδιον τόπος διαμονῆς ἡ μικρὰ πόλις Τόμις ἢ Τόμοι ἐπὶ τῶν ἀκτῶν τῆς Μαύρης Θαλάσσης [3]. Δι' ἄλλης δὲ διαταγῆς ἐξεβάλλοντο ἐκ τῆς αὐτοκρατορικῆς βιβλιοθήκης πάντα αὐτοῦ τὰ ποιητικὰ ἔργα.

Τί κακὸν ἐποίησεν ὁ ποιητής, ὥστε ὁ Αὔγουστος, ὁ ἄλλως τόσον πολὺ εὐνοῶν, ὡς γνωστόν, τοὺς συγχρόνους ποιητάς, νἀναγκασθῇ νὰ ἐπιβάλῃ εἰς αὐτὸν τὴν σκληρὰν ἐκείνην ποινήν; Οἱ λόγοι τῆς ποινῆς, τὴν ὁποίαν καὶ αὐτὸς ὁ ποιητὴς ἀναγνωρίζει ὡς ἐπιεικῆ [4], ὑπῆρξαν δύο, ὡς αὐτὸς οὗτος λέγει [5], καὶ ὡς ἐκ πολλῶν ἄλλων χωρίων συνάγεται, τὸ ποιήμα (carmen) καὶ ἡ πλάνη (error). Καὶ τὸ μὲν ποίημα, τὸ ὁποῖον τὸν κατέστρεψεν, ἦτο ἡ ***Ἐρωτικὴ τέχνη***, ὑπὲρ τῆς ὁποίας ὁ ποιητὴς ἐν τῇ προμνημονευθείσῃ ἐλεγείᾳ (Λυπηρ. 2) κατατείνει μακρὰν ἀπολογίαν, ἀλλὰ περὶ τοῦ ἁμαρτήματος ἢ τῆς πλάνης λέγει ὅτι πρέπει νὰ σιωπήσῃ, ἵνα μὴ ἀναξέσῃ τὴν ὀδύνην τοῦ Καίσαρος. Εἰς τὸ ἁμάρτημα τοῦτο κάμνει ὁ Ὀβίδιος ποικίλους ὑπαινιγμούς, ἀλλὰ μὲ τόσην εὐλάβειαν καὶ μὲ τόσην προσοχήν, ὥστε νὰ μὴ εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπονοήσωμεν ὁποῖον πράγματι ὑπῆρξεν τοῦτο· οὐδὲ τὸ ἐγνώριζον οἱ ἐν Ρώμῃ καλύτερα παρ' ὅσον ἡμεῖς σήμερον τὸ γνωρίζομεν. Ἐνῷ λέγει ὅτι τοῦτο ἦτο πασίγνωστον [6], προσπαθεῖ νὰ τὸ περικαλύψῃ, ὥστε νὰ μὴ τὸ ἠξεύρουν ἄλλοι παρὰ ἡ συζυγός του καὶ οἱ ὀλίγοι πιστοί του φίλοι. Οὕτω λ. χ. λέγει ὅτι δὲν γνωρίζει ἄλλο ἁμάρτημα εἰμὴ ὅτι εἶδον οἱ ὀφθαλμοί του κάτι τὸ ὁποῖον δὲν ἔπρεπεν· ἐπειδὴ δὲ παραβάλλει ἑαυτὸν πρὸς τὸν Ἀκταίωνα ἰδόντα τὴν Ἄρτεμιν γυμνὴν καὶ τιμωρηθέντα [7], μερικοὶ ᾔκασαν ἀτόπως,

ὅτι εἶδε κατὰ τύχην ἐν τῷ λουτρῷ γυμνὴν τὴν Λιβίαν, σύζυγον τοῦ Αὐγούστου· ὡς ἐὰν ἡ ἤδη προβεβηκυῖα Λιβία εἶχε τὴν αἰωνίαν ἥβην τῆς Ἀρτέμιδος! Ἀλλαχοῦ ἀρνεῖται ὁ ποιητὴς νὰ χαρακτηρίσῃ τὸ ἁμαρτήμά του ὡς κακούργημα (scelus ἢ facinus) καὶ πλὴν τῆς πλάνης (error) τὸ ὀνομάζει ***ἁπλοϊκότητα*** ἢ ***εὐήθειαν*** (simplicitas) ἢ ***μωρίαν*** (stultitia).

Ἀλλὰ πάλιν ἄξια προσοχῆς εἶναι μερικὰ χωρία, εἰς τὰ ὁποῖα λέγει ὅτι δὲν δύναται νὰ ὑπερασπίσῃ τὸ ὅλον του πταῖσμα καὶ ὅτι τοῦ ἐγκλήματός του μέρος ὑπῆρξεν ὁ error [8], καὶ κατ' οὐσίαν τοῦτο ἂν δὲν ὑπῆρξεν error, ὑπῆρξε φόβος [9] (timor), πράξας δέ, ὅπως ἔπραξε, δὲν ἐπεδίωκε καμμίαν ἀμοιβήν [10]. Ἐκ τῶν ὑπαινιγμῶν τούτων ὁρμώμενοι οἱ νεώτεροι εἰκάζουν ὅτι τοῦ ποιητοῦ τὸ ἁμάρτημα ἦτο κάτι περισσότερον ἢ ἁπλῆ τις μοιραία σύμπτωσις. Ὁ ποιητὴς ἐπιμόνως ἀποκλείει τὴν συμμετοχήν του εἰς πολιτικὰς συνωμοσίας καὶ διακρίνει τὴν ἰδίαν του περίπτωσιν ἀπὸ τῆς τοῦ Κορνηλίου Γάλλου, θελήσαντος νἀντιπολιτευθῇ πρὸς τὸν Αὔγουστον [11]. Ἐπειδὴ δὲ καθ' ὃ ἔτος ἐξωρίσθη ὁ Ὀβίδιος εἰς Τόμους, κατὰ τὸ αὐτὸ ἐξωρίσθη καὶ ἡ ἐγγονὴ τοῦ Αὐγούστου Ἰουλία, σύζυγος τοῦ Αἰμιλίου Παύλου, καθὸ ἔνοχος ἀθεμίτων σχέσεων πρὸς τὸν Δέκιμον Σιλανόν, εἰς τὴν ἐν τῷ κόλπῳ τῆς Νεαπόλεως μικρὰν νῆσον Πανδατερίαν, οἱ νεώτεροι κριτικοί, εἰσηγουμένου τοῦ Γάλλου G. Boissier, ᾔκασαν ὅτι ὁ Ὀβίδιος ὑπέθαλψε τὸ σκάνδαλον ἐκεῖνο καὶ διὰ τοῦτο περιέπεσεν εἰς τὴν δυσμένειαν τοῦ Αὐγούστου. Ἄλλοι τέλος ἀποδίδουν τὴν τιμωρίαν τοῦ Ὀβίδιου εἰς συκοφαντικὰς εἰσηγήσεις τῆς Λιβίας παρὰ τῷ συζύγῳ της Αὐγούστῳ κατὰ τοῦ ποιητοῦ, ὅστις διέκειτο φιλικῶς πρὸς τὸ μέρος ἐκείνων τῶν συγγενῶν τοῦ Αὐγούστου, οἵτινες ἤθελον νὰ καταστήσουν διάδοχον τούτου τὸν Ἀγρίππαν Πόστουμον ἀντὶ τοῦ Τιβερίου, ὑπὲρ τοῦ ὁποίου ἐνήργει καὶ ἐνδιεφέρετο ἡ Λιβία. Ἀλλ' ὅ,τι καὶ ἂν εἴπῃ τις σήμερον, διαμένει ἁπλῆ εἰκασία, ἀφ' οὗ αὐτὸς ὁ ποιητὴς συνεκάλυψε τὰ πράγματα ἐπιτηδείως.

Οἱονδήποτε καὶ ἂν ἦτο τὸ ἁμάρτημα, διὰ τὸ ὁποῖον

ὁ ποιητὴς ἐξωρίσθη, τὸ διάταγμα τοῦ ἡγεμόνος ἦτο ἀνέκκλητον. Ὤφειλε νἀπέλθῃ, εὐτυχὴς μόνον διότι ζῇ, εὐτυχὴς διότι δὲν ἀπέβαλε τὴν περιουσίαν καὶ τὰ πολιτικά του δίκαια. Ὤφειλε νὰ φύγῃ ἐγκαταλείπων προσφιλῆ σύζυγον, φίλους καὶ ὁμοτέχνους, περικαλλῆ ἔπαυλιν, ὅπου διῆγεν ἐν εὐμαρείᾳ, θελκτικοὺς κήπους κειμένους ἐπὶ πιτυοσκεπῶν λόφων μεταξύ δύο πολυσυχνάστων ὁδῶν, καὶ νἀποχαιρετίσῃ τὴν Ρώμην μὲ τοὺς περιπάτους της, τὰς στοάς, τὰς αἰθούσας, τὰς διαλέξεις, ὁλόκληρον περιβάλλον δόξης καὶ κομψότητος, ὁλόκληρον εὐγενῆ καὶ ἐρατεινὸν διάκοσμον, γοητεύοντα τὴν ψυχήν του. Αὐτὸς ὁ ποιητὴς μᾶς δίδει ἐξαισίαν περιγραφὴν τῆς τρομερᾶς ἐκείνης νυκτὸς τοῦ ἀποχωρισμοῦ εἰς μίαν τῶν καλλίστων του ἐλεγειῶν, τὴν τρίτην τοῦ πρώτου βιβλίου τῶν ***Λυπηρῶν*** (Tristia). Ἐν Ρώμῃ ἐκ τῶν ἄλλοτε πολυαρίθμων φίλων του ἦσαν, ὡς συμβαίνει ἐπὶ τῶν δυστυχούντων, ὀλίγοι παρόντες, δύο ἢ τρεῖς, οἱ λοιποὶ πάντες ἔγιναν ἄφαντοι. Ἡ οἰκία του ἦτο ἔρημος, ἡ κόρη του ἠγνόει τὰ συμβαίνοντα, διατρίβουσα μετὰ τοῦ ἀνδρός της ἐν Ἀφρικῇ, καὶ ἡ δύστηνος σύζυγός του Φαβία ἤθελεν ἐκ παντὸς τρόπου νὰ παρακολουθήσῃ τὸν ἐξόριστον σύζυγον· ἀλλ' ἦτο ἀνάγκη νὰ διασωθῇ ἡ περιουσία, πλὴν δὲ τούτου ὤφειλε νὰ προσπαθήσῃ ὅπως διὰ τῶν πρὸς τοὺς ἰσχυροὺς σχέσεών της κατορθώσῃ τὴν ἀνάκλησιν τῆς σκληρᾶς ἐκείνης ἀποφάσεως. Τῆς ἐκ στ. 102 συγκειμένης ἐλεγείας ἐκείνης ἀρκούμεθα νὰ παραθέσωμεν ἀμυδράν τινα περίληψιν. «Κλαίω ὅταν ἀναλογίζωμαι τὴν τελευταίαν ἐκείνην νύκτα ποὺ ἐπέρασα εἰς τὸ σπίτι μου εἰς Ρώμην. Ἦτο ἀργὰ καὶ ἀκόμη δὲν εἶχα ἕτοιμα ὅλα τὰ χρειώδη εἰς μακρινὸν ταξίδι. Ἔμεινα ὡσὰν κεραυνόπληκτος. Ἀπεχαιρέτισα τοὺς ὀλίγους ποὺ μου ἀπέμειναν φίλους· ἡ καϊμένη ἡ σύζυγός μου θρηνοῦντα μὲ ἐκράτει εἰς τὰς ἀγκάλας θρηνοῦσα· ἔμενε μόνη. Ἡ κόρη μας μακράν, ἐκεῖ πέραν εἰς τὴν Ἀφρικὴν δὲν ἤξευρε τίποτε περὶ τῆς συμφορᾶς μου. Ἦτο μία ἀληθινὴ κηδεία. Ἡ οἰκία μου ἐφαίνετο ὡς πόλις καταληφθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ. Ἡ σελήνη ἔλαμπεν ὑψηλὰ εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἐγὼ εἰς ἐκεῖνο τὸ φῶς παρατηρῶν τὰς ἄκρας τοῦ Καπιτωλίου, ἀπηύθυνα πρὸς

τοὺς ἐπὶ τοῦ λόφου ἐκείνου οἰκοῦντας θεοὺς τὴν θερμοτάτην μου δέησιν, ἐνῷ ἡ σύζυγός μου λυσίκομος ἐδέετο καὶ αὐτὴ ὀλοφυρομένη. Τὸ σκότος ἠφανίζετο καὶ ὁ ἀστερισμὸς τῆς Ἄρκτου ἐπλησιάζε πρὸς τὸν ὁρίζοντα· τρὶς ἤγγισα τὸ κατώφλι καὶ τρὶς ἐγύρισα ὀπίσω. Ἀλλ' ἔπρεπε νὰ ἐγκαταλίπω τὴν Ρώμην, τέρμα μου ἡ ἄξενος Σκυθία εἰς τοῦ κόσμου τὰ πέρατα. Ἀπεχαιρέτισα ὅλους καὶ ἠσθάνθην ὡσὰν νὰ διασπῶνται αἱ σάρκες μου· ἀλλ' ἡ ἀπαρηγόρητος ἐκείνη σύζυγός μου δέν με ἄφηνε. Προσκολληθεῖσα εἰς τὸν λαιμόν μου ἀνέμιξε μὲ τὰ δακρυά μου τὰ ἑξῆς λόγια της: «δὲν ἠμπορεῖς νἀποσπασθῇς, μαζὶ ἀπ' ἐδῶ, μαζὶ θὰ φύγωμεν· θὰ σὲ ἀκολουθήσω καὶ θὰ εἶμαι ἐξορίστου ἐξόριστος σύζυγος· ἐσένα διατάσσει ἀπὸ τὴν πατρίδα νὰ φύγῃς τοῦ Καίσαρος ἡ ὀργή, ἐμένα ἡ ἰδική μου στοργή· ἡ στοργὴ αὐτὴ εἶναι δι' ἐμὲ Καῖσαρ». Ταῦτα θρηνοῦσα προσέκρουεν εἰς τὴν σκέψιν, ὅτι ἡ παρουσία της εἰς τὴν Ρώμην ἠδύνατο νὰ εἶναι ἡ μόνη σωτηρία μου. Ἀπῆλθον· ἐκείνη ἔξω φρενῶν καὶ τρελλὴ κατέπεσε, διηγοῦνται, λιπόθυμος εἰς τὸ μέσον τῆς οἰκίας, καὶ μόλις ποτὲ συνελθοῦσα εἰς ἑαυτὴν μὲ ἀνεκάλει ὀνομαστὶ ὀδυρομένη καὶ στενάζουσα, καὶ ὡς ἐὰν ἐθρήνει ἐπὶ τοῦ σώματός μου καὶ ἐπὶ τοῦ σώματος τῆς θυγατρός της κατηρᾶτο τὴν ζωήν, τὴν ὁποίαν μόνον χάριν ἐμοῦ θέλει νὰ σώσῃ. Εἴθε νὰ ζῇ καὶ διαρκῶς νὰ μὲ ἀνακουφίζῃ διὰ τῆς βοηθείας της».

Ἀπερχόμενος ὁ Ὀβίδιος συνδεύετο ὑφ' ἑνὸς μόνου πιστοῦ φίλου, τοῦ Φαβίου Μαξίμου, μέχρι Βρεντησίου, ὁπόθεν πρὸ τριάκοντα ἐτῶν μὲ ἄλλον φίλον του, τὸν Μάκρον, ὡς νεαρὸς σπουδαστὴς ὀνειρευόμενος νἀναβῇ ποτε ἐπὶ τοῦ ποιητικοῦ Παρνασσοῦ, ἀπέπλεεν εἰς Ἑλλάδα. Τώρα φεύγων δὲν ἐσκόπει νὰ ἴδῃ οὔτε τῶν Ἀθηνῶν τὸ δαιμόνιον πτολίεθρον οὔτε τὴν λαμπρὰν Ἀλεξάνδρειαν οὔτε τῆς Μ. Ἀσίας τὰς χαριέσσας πόλεις, ἀλλὰ ἐν μέσῳ χειμῶνι νὰ φθάσῃ εἰς τὴν μακρινὴν ἐκείνην χώραν τῶν βαρβάρων Σαρματῶν, ποιητὴς ἤδη γηράσκων, ἀπὸ ὅλους ἐγκαταλελειμμένος πλὴν ἑνὸς πιστοῦ φίλου[12]. Ὁ χειμὼν ἦτο βαρύς· ἀναγομένου τοῦ πλοίου ρίπτει ὁ Ὀβίδιος τὰ ὕστατα βλέμ-

ματα ἐπὶ τῶν ἀκτῶν τῆς Ἰταλίας· πέραν εἰς τὸν ἀφανιζόμενον ὁρίζοντα συναφανίζεται πᾶν ὅ,τι περιπαθῶς ἠγάπησεν, ἡ Ἰταλικὴ γῆ, ἡ Ρώμη, ἡ σύζυγος, οἱ φίλοι, οἱ ὁμότεχνοι ἡ ἔνδοξος ποιητική του δρᾶσις. Δακρύων ἀνακαλεῖ κατὰ νοῦν τὰς παλαιὰς ἡμέρας, αἵτινες κατὰ μικρὸν θὰ ταφοῦν ὑπὸ τὰ κύματα τῆς λήθης τὰ τόσον ἀνοικτίρμονα ὅσον καὶ τὰ κύματα τοῦ Ἀδρίου. Διὰ τῆς ἀριστοπόνου καὶ καλλιτέχνου χειρός του, διὰ τῆς ὁποίας ἐκ νεανικῆς ἡλικίας, ὅ,τι ἐπεχείρει νὰ γράψῃ, ἐγίνετο αὐτομάτως στίχος, διατυπώνονται συναισθήματα πόθου καὶ φόβου, ἀπελπισμοῦ καὶ ἐλπίδος, καὶ ἀποτελοῦν τὸ βάθος τῶν νοσταλγικῶν ἐλεγειῶν του. Μονοτονία! λέγουν οἱ ἀμείλικτοι ἐπικριταί. Ναί, ἀλλ' ὄχι ἀνιαρά. Τὸ θεμελιῶδες μουσικὸν θέαμά του εἶναι μὲν ὄχι πολὺ εὐρύ, εἶναι ἡ κροῦσις μονοχόρδου, εἰς τὸ ὁποῖον περιεστάλη ἡ πρότερον πολύφωνος λύρα τοῦ Ὀβιδίου ἐν τῇ ἐξορίᾳ, ἀλλὰ πόση δαψίλεια παραλλασσομένων φθόγγων ἐφ' ὅλης τῆς ἀπεράντου κλίμακος τοῦ θρηνώδους ἐκρέει ἀπὸ τοῦ χρυσοῦ πλήκτρου τοῦ ποιητοῦ, ὁ ὁποῖος καταπεπιεσμένος, βαρύθυμος. βαρυαλγὴς δὲν κουράζεται νὰ κλαίῃ εἰς ἀδιάκοπον σειρὰν λυγμῶν, ἀλλὰ πάντοτε ποικιλλομένην ἐπὶ τῶν θερμοτάτων καὶ συγκινητικωτάτων καὶ περιπαθεστάτων τόνων τῆς λύπης! Μεγαλοπρεπὴς τῷ ὄντι παρηγορία ἐξορίστου, ὁ ὁποῖος εἶναι ποιητής!

Διαπλέων τὸν Ἀδρίαν, μὲ τρέμουσαν τὴν χεῖρα ἐπὶ τοῦ χειμαζομένου πλοίου, ἐνῷ τὰ κύματα περιρραντίζουν τὸ πρόσωπόν του, συνθέτει τὰς πρώτας ἐλεγείας τῆς ἐξορίας. Καταπλεύσας εἰς Λέχαιον τῆς Κορίνθου, διέρχεται ἐφ' ἁμάξης τὸν Ἰσθμὸν καὶ εἰς τὸν λιμένα τῶν Κεγχρεῶν ἐπιβιβάζεται ἐπ' ἄλλου πλοίου. Διαπλεύσας τὰς Κυκλάδας προσορμίζεται εἰς Ἴμβρον καὶ ἐκεῖθεν εἰς Σαμοθράκην. Ἐντεῦθεν εὐχερῶς καταπλέει εἰς τὸν λιμένα τῶν Τεμπύρων ἐπὶ τῆς θρᾳκικῆς ἀκτῆς καὶ μετὰ μακρὰν καὶ κοπιώδη πορείαν κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν φθάνει εἰς τὸν μικρὸν λιμένα τῶν Τόμων κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 9 μ. Χ, ἤτοι μετὰ πάροδον πέντε περίπου μηνῶν.

Τὸ πρῶτον βιβλίον τῶν ***Δυπηρῶν*** ἐγράφη κατὰ τὸν

πλοῦν, ὡς προϋπεδηλώθη, ἀπὸ Βρεντησίου μέχρι Κορίνθου. Ἀλλ' ἡ τρίτη ἐλεγεία τοῦ βιβλίου τοῦτου, τῆς ὁποίας ἀνωτέρω ἐδόθη σύντομος περίληψις, οὖσα συγκινητικὴ ἀνάμνησις τῆς ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ ποιητοῦ διαδραματισθείσης τραγικῆς σκηνῆς κατὰ τὴν τελευταίαν νύκτα τῆς ἐν Ρώμῃ διαμονῆς του, περιέχει περιγραφὴν τόσον λεπτομερῆ, τόσον ἀκριβῆ εἰς τὰ καθ' ἕκαστα, ὥστε ἀναγκαζόμεθα νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ἐμελετήθη καί συνετέθη ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ εἰς στιγμὰς πνευματικῆς συγκεντρώσεως καὶ ἀπομονώσεως, τὴν ὁποίαν δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ἐπὶ τοῦ πλοίου. Πιθανώτατα λοιπὸν ἐγράφη ἡ ἐλεγεία αὕτη, ἀφ' οὗ φθάσας ὁ ποιητὴς εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον ἀπεβιβάσθη ἐπὶ τῆς ξηρᾶς. Ἐκεῖ ἀναπαυόμενος ἐπί τινα χρόνον, ἔλαβε, φαίνεται, νεωτέρας εἰδήσεις ἐκ Ρώμης περὶ τῶν ἐν τῇ οἰκίᾳ του συμβάντων μετὰ τὴν ἀναχώρησίν του, τὰ ὁποῖα καὶ ὑπαινίσσεται εἰς τὸ τέλος τοῦ ποιήματός του.

Καὶ προτοῦ νὰ φθάσῃ ὁ Ὀβίδιος εἰς τοὺς Τόμους, τὸ ὄνομα τοῦτο ἐνέπνεεν εἰς αὐτὸν τρόμον, διότι ἐνεθυμεῖτο τὴν μάγισσαν ἐκείνην Μήδειαν, ἡ ὁποία κατεκρεούργησε καὶ κατέτεμε (ἐκ τούτου, λέγουν, καὶ τὸ ὄνομα τῆς πόλεως) τὸν ἀδελφόν της Ἄψυρτον, φεύγουσα τὴν ὀργὴν τοῦ πατρός. Ἐπὶ τῇ θέᾳ τῶν Γετῶν καὶ τῶν ἄλλων ἀγρίων περιοίκων ἵσταται κατάπληκτος· ἔχοντες κόμην ἀτημέλητον καὶ γενειάδα ἐν ἀταξίᾳ, ἐνδεδυμένοι δέρματα ζώων καὶ εὐρέα ράκη, φέροντες φαρέτραν ἐπὶ τῶν ὤμων, τόξον εἰς τὴν χεῖρα καὶ μάχαιραν εἰς τὴν ζώνην, εἶναι, λέγει ὁ ποιητής, μόλις ἄνθρωπος. Ἐπικίνδυνοι εἶναι αἱ ἐπιδρομαί των. Ἡ πύλη τῆς πόλεως εἶναι πάντοτε κλειστὴ καὶ οἱ στρατιῶται φυλάττουν ἐπὶ τῶν τειχῶν, ἀλλ' ὑπεράνω αὐτῶν πετοῦν τὰ δηλητηριώδη βέλη τῶν πολεμίων τὰ ὁποῖα κατόπιν συλλέγονται εἰς τοὺς δρόμους. Ἐνίοτε καὶ αὐτὸς ὁ ποιητὴς ἀναγκάζεται νὰ περιβληθῇ τὸ ξίφος, νὰ πάρῃ εἰς χεῖρας του τὴν ἀσπίδα καὶ φορέας τὸ κράνος νὰ τρέξῃ εἰς τὸ πρόχωμα, ὅταν πλησιάζουν οἱ ἐχθροί.

Αὐτοὶ οἱ Τομῖται δὲν εἶναι τόσον ἄγριοι· ἀλλὰ δὲν ἠμπορεῖ ὁ ποιητὴς νὰ συνεννοῆται μὲ αὐτούς. Μερικοὶ

ὁμιλοῦν ἑλληνικὰ παραμεμορφωμένα καὶ τὴν γετικὴν διάλεκτον· κανεὶς δὲν ὁμιλεῖ λατινικά. Ὁ Ὀβίδιος εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ ἐκφράζεται διὰ σχημάτων· τότε γελοῦν μὲ αὐτὸν καὶ τὸν ἐμπαίζουν βέβαια διὰ τὴν τύχην του χωρὶς νὰ ἠμπορῇ νὰ τοὺς ἐννοῇ ἀλλ' οὔτε καὶ νὰ νοῆται ὑπ' αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο εἶναι δι' αὐτοὺς βάρβαρος: «βάρβαρος εἶμαι ἐγὼ ἐδῶ μὴ ἐννοούμενος ἀπὸ κανένα καὶ περιγελοῦν οἱ μωροὶ Γέται τὴν λατινικὴν γλῶσσαν»[13]. Ἀπηλπισμένος λοιπὸν δὲν ἔχει ἄλλο μέσον παρὰ νὰ ὁμιλῇ αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν διὰ νὰ μὴ χάσῃ ἐντελῶς τὴν ἕξιν τῆς μητρικῆς γλώσσης[14]. Ὑπῆρχον βέβαια ἄξεστοί τινες ἀξιωματικοί, στρατιῶται καὶ ἔμποροι ρωμαῖοι, ἀλλὰ ποίαν ἠθικὴν παρηγορίαν ἠδύναντο νὰ δώσουν εἰς τὸν ἀτυχῆ Ὀβίδιον, τὸν ὁποῖον ἄλλως θὰ περιεφρόνουν ὡς ἐξόριστον καὶ θὰ εἰρωνεύοντο ὡς ποιητήν.

Καὶ τὸ ἀπαίσιον ἐκεῖνο κλῖμα; Συχνὰ ὁ ποιητὴς περιγράφει ὅλην του τὴν φρίκην. Μαῦρος οὐρανός, νερὰ ὑφάλμυρα, διασώζοντα τὴν γεῦσιν τῶν τελμάτων, τὰ ὁποῖα καλύπτουν τὴν χώραν, καμμία κατοικία ἄνετος, καμμία τροφὴ πρόσφορος εἰς λεπτὸν στόμαχον, κανεὶς τέλος ἰατρὸς διὰ τὸν ποιητὴν ἀσθενοῦντα. Τὸ θέρος καυστικόν, ὁ χειμὼν τόσον ψυχρός, ὥστε ἐπὶ τοῦ παγωμένου ὕδατος τοῦ Δουνάβεως νὰ διέρχωνται ἁμάξια συρόμενα ὑπὸ βοῶν· ἡ χιὼν πίπτουσα παγώνει ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ὁ οἶνος στερεοποιεῖται εἰς τὰ ἀγγεῖα καὶ δίδεται κατὰ τεμάχια. Παγώνει καὶ ἡ θάλασσα, ὥστε ἂν ἦτο ἐδῶ ὁ Λέανδρος δὲν θὰ εἶχε χρείαν νὰ κολυμβήσῃ διὰ νὰ ἴδῃ τὴν Ἡρώ.

Ἀλλὰ εἰς τὰ φυσικὰ ταῦτα κακὰ προστίθεται ἄλλο ἀφόρητον κακόν, ἡ ἠθικὴ ἐρημία καὶ ἐγκατάλειψις. Κατὰ τούτου παλαίων στρέφει ἐπιμόνως τὸν νοῦν εἰς πᾶν ὅ,τι τοῦ ὑπενθυμίζει τὴν Ρώμῃ καὶ τοὺς φίλους του, τοὺς ὁποίους δὲν θέλει νὰ λησμονήσῃ. Μεταξὺ ὅλων τῶν μορφῶν, τὰς ὁποίας ἀναπλάττει ἡδέως ἐν τῇ ἐπεράστῳ Ρώμῃ, ἐξέχουσα μάλιστα εἶναι ἡ τῆς συζύγου Φαβίας. Ἡ πρὸς αὐτὴν ἀγαπὴν διὰ τοῦ ἀποχωρισμοῦ ἐπηυξήθη, καὶ ἡ μορφὴ γυναικός, ἡ ὁποία ὑπῆρξε τοῦ βίου καὶ τῆς δόξης του ἡ σύντροφος, ἐξιδανι-

κεύεται εἰς τὴν μακρινὴν ἀπόστασιν· γίνεται διὰ τὸν ἐξόριστον ἡ φίλη του καὶ ἡ προστάτις, καὶ ἴσως κάποτε μέλλει νὰ τὸν σώσῃ.

Ἡ σύζυγός του κατέβαλε πᾶσαν προσπάθειαν ὅπως περισώσῃ τὴν περιουσίαν καὶ πείσῃ τὴν Λιβίαν νὰ μεσολαβήσῃ παρὰ τῷ Αὐγούστῳ. Ποσον συγκινητικοὺς λόγους ἀπευθύνει ὁ ποιητὴς πρὸς αὐτήν! Ἐπαινεῖ τὸ ψυχικὸν της σθένος καὶ τὴν καρτερίαν της ἐν τῇ δυστυχίᾳ. Μετὰ τὴν φυγήν του ἀνεφάνησαν πολλοὶ ἅρπαγες, μάλιστα δὲ εἷς (δὲν *ἠξεύρω ποῖος,* λέγεει ὁ ποιητής [15]), ὅστις ὡς γύψ ἤθελε νὰ ἐπιπέσῃ κατὰ τῆς περιουσίας του. Ἀλλ' ἡ ἄγρυπνος γυνή, ἀνήκουσα εἰς τὸ γένος τῶν Φαβίων καὶ ἔχουσα πολλὰς πρὸς τοὺς δυνατοὺς σχέσεις, ἀνταπεξῆλθε κατὰ τούτου μετ' ἐνεργείας καὶ τελεσφόρως.

Κατὰ τοιούτων ἀνθρώπων ἡ σύζυγός του ἐπέδειξε μέγα θάρρος. Τὴν ἐξυμνεῖ, ἐπιδαψιλεύει πρὸς αὐτὴν φράσεις τρυφερότητος «σὲ ἀποῦσαν ἔχω ἀνὰ στόμα, σὲ ἡ φωνή μου μόνην ἀνακαλεῖ, χωρὶς ἐσὲ οὔτε νύκτα καμμίαν περνῶ οὔτε ἡμέραν» [16]. Τὴν εὑρίσκει τὴν γλυκυτέραν, τὴν προσφιλεστέραν τῶν συζύγων· τὴν συγκρίνει μὲ τὴν Πηνελόπην, Ἀνδρομάχην, Εὐάδνην, Λαοδάμειαν, Ἄλκηστιν [17].) Ἑορτάζει εὐλαβῶς τὰ γενέθλιά της καὶ προσφέρων θυσίαν ἐπὶ χορτοπλινθίνου βωμοῦ ἐπιχύνει εἰς τὰς φλόγας οἶνον καὶ θυμίαμα τοῦ ὁποίου τὸν καπνὸν βλέπει ὑπὸ τῆς αὔρας φερόμενον εἰς Ἰταλίαν. Ὅταν αὕτη τοῦ γράφῃ ὅτι κάποιος ἄθλιος τὴν ἀπεκάλεσε «σύζυγον ἐξορίστου», τὴν ἐπιθαρρύνει νὰ ὑπομένῃ τὰς ὕβρας καὶ νὰ ἐγκαρτερῇ, δύσκολον βεβαίως πρᾶγμα, ἀλλὰ τόσῳ μᾶλλον θὰ εἶναι αὐτὴ ἀξία ἐπαίνου καὶ ἔτι ἀξιωτέρα ἄλλης ὑπερτέρας ἀμοιβῆς, ὅτι θὰ συνδοξασθῇ μετὰ τοῦ ποιητοῦ: «ἐφ' ὅσον θά με ἀναγινώσκουν, ἐξ ἴσου μὲ ἐμὲ θὰ ἀναγινώσκουν τὴν δόξαν σου καὶ δὲν θἀπολεσθῇς ὅλη ἐπὶ τῆς πενθίμου πυρᾶς».

Τοῦ χρόνου παρερχομένου, ὁ τόνος τοῦ ποιητοῦ γίνεται ἱκετευτικώτερος. Ἀμφιβολίαι τινὰς φαίνεται ὅτι ἀρχίζουν νὰ γεννῶνται εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ δυστυχοῦς. Ἐξακολουθεῖ νὰ ἐπικαλῆται τὴν γυναῖκα του, κουρασμένην καὶ γηρά-

σασαν ὡς αὐτός. Ἀλλ᾽ εἰς τοὺς πρώτους χρόνους τῆς ἐξορίας του, ὅτε ἐποίησε τὰ λοιπὰ 4 βιβλία τῶν *Δυπηρῶν*, εἶναι ἀκόμη πλήρης θάρρους καὶ ἐλπίζει πολλὰ καὶ παρὰ τῶν ἰσχυρῶν φίλων του, οἱ ὁποῖοι ἀπέμειναν ὀλιγώτεροι ἢ ὅτε ηὐτύχει, ἀλλ᾽ οἱ ὀλίγοι οὗτοι εἶναι τοὐλάχιστον πιστοί. Διὰ νὰ μὴ τοὺς ἐκθέσῃ, δὲν τολμᾷ νὰ τοὺς ὀνομάζῃ, ἀλλ᾽ ἀρκεῖται νἀπευθύνεται πρὸς αὐτοὺς δι᾽ ὑπαινιγμῶν συχνὰ λίαν σαφῶν. Μόνον βαθμηδὸν μετὰ τέσσαρα ἔτη ἐξορίας ἐτόλμησε νἀφιερώσῃ τοὺς στίχους του ρητῶς πρὸς τοῦτον ἢ ἐκεῖνον, συνθέτων τὰς *ἐκ Πόντου* ἐπιστολάς του. Ἀλλὰ ἰδίᾳ πρὸς τοὺς πνευματικῶς συγγενεῖς καὶ ὁμοτέχνους, πρὸς τοὺς ἐν Ρώμῃ ποιητὰς ἀσμενίζει μετὰ συγκινήσεως νὰ στρέφεται, διότι οἱ ποιηταὶ ἔχουν μεταξύ των κοινὰ ἱερά, ἂν καὶ ἕκαστος ἀκολουθῇ ἰδίαν ὁδόν[18]. Ἀνακαλεῖ κατὰ νοῦν τὴν ἡμέραν, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ συνάδελφοί του, ἵνα ἑορτάσουν τὸν προστάτην των Βάκχον, ἐπικαλούμενοι αὐτὸν συνενοῦνται, κρατοῦντες ἕκαστος τὸ ποτήριον ἀνὰ χεῖρας. Τοὺς παρακαλεῖ, τοὺς ἱκετεύει νὰ μὴ γίνουν ἀμνήμονες αὐτοῦ, «καὶ εἰς ἀπὸ σᾶς ὅταν ἀκούσῃ τὸ ὄνομα τοῦ Νάσωνος, ἂς προσφέρῃ κεράσματα ἀνάμεικτα μετὰ δακρύων καὶ ἐπὶ τῇ ἀναμνήσει μου, ἀφ᾽ οὗ περισκοπήσῃ ὅλους, ἂς φωνάξῃ: «ποῦ εἶναι ὁ Νάσων, ὁ πρὸ ὀλίγου τοῦ ἡμετέρου θιάσου ἑταῖρος; [19]». Ἤξιζε τῆς τιμῆς ταύτης ὁ ἐξόριστος τῶν Τόμων· ἤξιζε νὰ μὴ λησμονηθῇ τοὐλάχιστον παρὰ τῶν ὁμοτέχνων, τοὺς ὁποίους ἠγάπα καὶ ὑπὸ τῶν ὁποίων ἀντηγαπᾶτο καὶ ἐτιμᾶτο!

Ἀλλ᾽ ὁ ποιητὴς λυπεῖται ἤδη τὰ μέγιστα, διότι αἰσθάνεται ὅτι ἀρχίζει νὰ ἐκλείπῃ ἀπ᾽ αὐτοῦ τὸ ἔξοχον δῶρον τῆς ποιήσεως, ἡ ὁποία τόσον πολὺ τὸν κατέθελξεν ἀπὸ τῆς νεανικῆς ἡλικίας. Ἐπιχειρεῖ μὲν νὰ ἐπεξεργασθῇ τὸ ἔπος τῶν Μεταμορφώσεων καὶ νὰ περάνῃ τὸ Ἡμερολόγιον τοῦ ὅλου ρωμαϊκοῦ ἔτους[20], ἀλλὰ πόσον κόπον αἰσθάνεται εἰς τὴν κατάστασιν ποὺ εὑρίσκεται! οὐδὲν ἄλλο περιλείπεται εἰς αὐτὸν παρὰ ἡ δύναμις τοῦ νὰ στενάζῃ. Οὔτε βιβλία ἔχει πρὸς ἀνάγνωσιν οὔτε φίλους διὰ νὰ τοὺς συμβουλεύεται· ἂν ἀμφιβάλλῃ διὰ καμμιάν λέξιν, διὰ κανὲν τοπωνύμιον,

ποῖος νὰ τὸν διδάξῃ! Συχνὰ ὅταν ἐπιχειρῇ νὰ εἴπῃ τι, τοῦ ἐλλείπουν αἱ λέξεις καὶ σχεδὸν ἀπέμαθε νὰ ὁμιλῇ λατινιστί [21]. Γράφει λοιπὸν διὰ τὸν ἑαυτόν του μόνον, αὐτὸς εἶναι ὁ συγγραφεύς, αὐτὸς ὁ ἀναγνώστης, καὶ συχνὰ μὲ δάκρυα βρέχει τὰ χειρόγραφά του [22]. Εἶναι ὁ ποιητὴς ἅμα καὶ ὁ ἥρως· ψάλλει τὸν θάνατόν του ὡς ὁ κύκνος τοῦ Καΰστρου [23]. Φοβερὰ ἡ θέσις τοῦ ἀτυχοῦς ποιητοῦ· συνηθισμένος νὰ εὑρίσκῃ ἐν Ρώμῃ προσεκτικοὺς ἀκροατάς, ἐκεῖ νὰ μὴ εὑρίσκῃ κανένα διὰ νὰ τοῦ ἀναγνώσῃ τοὺς στίχους του! «νὰ γράφῃς στίχους, τοὺς ὁποίους δὲν θἀναγνώσῃς εἰς κανένα, εἶναι τὸ ἴδιον σὰν νὰ χορεύῃς εἰς τὸ σκότος» [24]. Καὶ ὅμως αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ γράφῃ καὶ ἐν τῇ συμφορᾷ του θὰ γράφῃ, ἔστω καὶ ματαιπονῶν. Μήπως οἱ πάσχοντες καὶ ταλαιπωρούμενοι δὲν τραγῳδοῦν; «Γράφω, καὶ ὅ,τι ἔγραψα τὸ ρίπτω εἰς τὸ πῦρ διὰ νὰ τὸ διορθώσῃ, καὶ ὁ καρπὸς τῆς ἐργασίας μου εἶναι ὀλίγη στάκτη· ἐπιθυμῶ καὶ δὲν ἠμπορῶ νὰ μὴ γράφω στίχους» [25].

Ἡ ποίησις εἶναι τῶν συμφορῶν του ἡ αἰτία, ἡ ποίησις εἶναι τῶν συμφορῶν του ἡ μόνη παρηγορία. «Χάρις εἰς σέ, ὦ Μοῦσα, ἀντέχω εἰς τὰ φοβερὰ βάσανα καὶ δὲν σικχαίνομαι τὸ φῶς. Σὺ ἀνάπαυλα τῶν μεριμνῶν καὶ μόνον μου φάρμακον. Σὺ ὁδηγὸς καὶ σύντροφος· ἀπάγουσα ἀπὸ τοῦ Ἴστρου μὲ ἀνυψώνεις εἰς τὸ μέσον τοῦ Ἑλικῶνος. Σὺ μοῦ ἔδωκες ἐν τῇ ζωῇ τὸ ἀθάνατον κλέος, τὸ ὁποῖον συνήθως μόνος ὁ θανατὸς δίδει». Παρὰ τῆς ποιήσεως προσέτι ἀπεκδέχεται τὴν ἀπελευθέρωσίν του, διότι ἐλπίζει ὅτι δι' αὐτῆς θὰ κινήσῃ τὸ ὑπὲρ ἑαυτοῦ διαφέρον τῶν πολλῶν ἐν Ρώμῃ, ὥστε οὗτοι νὰ κάμψουν τὴν θέλησιν τοῦ ἡγεμόνος. Ἀλλ' ὀνειδίζεται συνήθως ὁ ποιητὴς ὑπό τινων κριτικῶν διὰ τὴν εὐτέλειαν τοῦ φρονήματος, διὰ τὰς φράσεις τὰς δηλωτικὰς χαμερποῦς κολακείας, τὰς ὁποίας μεταχειρίζεται ὁμιλῶν περὶ Αὐγούστου· προσφέρεται πρὸς αὐτὸν ὡς πρὸς θεόν, τὸν θέτει παρὰ τὸν Δία καὶ ἐνίοτε ὑπὲρ αὐτόν, καὶ δέχεται τὴν εἰκόνα του πεμφθεῖσαν ἐκ Ρώμης μετ' ἐπιφωνήσεων χαρᾶς καὶ ἀφοσιώσεως οὐχὶ ἀξιοπρεπῶν. Ἀλλ' ἂς μὴ λησμονῶμεν τὰ πράγματα. Γράφων ὅπως ἔγρα-

φεν, ἤξευρεν ὅτι δὲν ἔπαυον αἱ κατ' αὐτοῦ ἐπιβουλαὶ καὶ διαβολαὶ πλησίον τοῦ ἡγεμόνος· ἐγνώριζε κάλλιστα, ὅτι ὑπείκων οὗτος εἰς ἐχθρικὰς εἰσηγήσεις ἠδύνατο νὰ διατάξῃ τὴν θανάτωσίν του, τὸ ὁποῖον ἂν δέν ἔπραξε μέχρι τοῦδε, δὲν ἀποκλείεται ὅτι δὲν θὰ τὸ ἔπραττε παρασυρόμενος ἡμέραν τινά.

Ἀλλ' ὅμως ἐν μέσῳ τῶν ἱκεσιῶν καὶ τῶν θρήνων τοῦ ποιητοῦ ἀκούονται ἐνίοτε καὶ τόνοι ἀξιοπρεπέστεροι καὶ ἀγερωχότεροι. Γράφων πρὸς νεαρὰν ποιήτριαν, φέρουσαν τὸ ψευδώνυμον ***Πέριλλα,*** ὑπὸ τὸ ὁποῖον τινὲς ὑπώπτευσαν ὅτι κρύπτεται ἡ θυγάτηρ τοῦ ποιητοῦ, τὴν ἐξορκίζει νὰ μὴ ἐγκαταλείψῃ, ἀπόντος τοῦ διδασκάλου καὶ δυστυχοῦντος, τὴν ποίησιν, ἡ ὁποία εἶναι δόξα της ἐν τῇ νεαρᾷ ἡλικίᾳ καὶ θὰ εἶναι παρηγορία κατὰ τὸ γῆρας διαρκεστέρα τοῦ κάλλους καὶ τοῦ ὄλβου «Διὰ τί νὰ εἴπω ἓν ἕκαστον; δὲν ἔχομεν τίποτε τὸ ἀθάνατον πλὴν τῶν ἀγαθῶν τῆς καρδίας καὶ τοῦ πνεύματος. Νὰ ἐγώ, ἐνῷ εἶμαι μακρὰν ἀπὸ τὴν πατρίδα καὶ ἀπὸ σᾶς καὶ ἀπὸ τὸν οἰκόν μου, καὶ μοῦ ἀφῄρεσαν, ὅσα ἠδύναντο νὰ μοῦ ἀφαιρέσουν, ὅμως ἀπολαύω τοῦ πνεύματός μου, τὸ ὁποῖον μου εἶναι ἀναφαίρετον. Ὁ ***Καῖσαρ δὲν ἔχει κανὲν ἐπὶ τούτου δικαίωμα. Πᾶς τις κρατῶν ἄγριον ξίφος δύναται νὰ μοῦ ἀφαιρέσῃ τὴν ζωήν***· ἀλλ' ἐμοῦ ἀποθανόντος ἡ δόξα θὰ ἐπιζήσῃ. Καὶ ἐφ' ὅσον νικήτρια ἡ ἀρῃφιλος Ρώμη θὰ θεᾶται ἀπὸ τοῦ ὕψους τῶν λόφων της τὸν κόσμον ὑπὸ τοὺς πόδας της, θά με ἀναγινώσκουν. Καὶ σὺ—εἴθε νὰ εἶσαι εὐτυχεστέρα—φεῦγε τὸν θάνατον διὰ τῆς ποιήσεως».

Οὕτως ὁ ποιητὴς περνᾷ τὸν καιρόν του ἐν φόβῳ καὶ ἀβεβαιότητι. Τοὺς φόβους του ἐξέφρασεν ἤδη ἐν τῇ πρώτῃ ἐλεγείᾳ τοῦ πρώτου βιβλίου τῶν ***Δυπηρῶν,*** ἥτις ἔχει χαρακτῆρα προπεμπτικόν, ἤτοι συνοδεύει δι' αὐτοῦ ὁ ποιητὴς τὴν ὅλην συλλογὴν τῶν ποιημάτων τούτων. Ἐν περιλήψει τὸ περιεχόμενον αὐτῆς εἶναι τοῦτο: «Πήγαινε, μικρό μου βιβλίον, ὅπου εἰς ἐμὲ τὸν κύριόν σου δὲν εἶναι ἐπιτεταραμμένον νὰ ὑπάγω, πήγαινε, ἀλλὰ χωρὶς κανένα στολισμόν, ὡς ἁρμόζει εἰς βιβλίον ἐξορίστου· φέρε τὸ πένθος, τὸ

ὁποῖον ἀπαιτεῖ ἡ κρίσιμος στιγμή. Χαιρέτισε τοὺς προσφιλεῖς ἐκείνους τόπους, ὅπου θά σε ἀκολουθήσω διὰ τοῦ λογισμοῦ, καὶ ἂν κανεὶς σὲ ἐρωτήσῃ δι' ἐμέ, λέγε ὅτι ζῶ ἀκόμη, καὶ ἡ ζωή μου εἶναι τοῦ Καίσαρος δῶρον. Μὴ εἴπῃς περισσότερα. Μὲ κατηγοροῦν; μὴ ἀπαντᾷς. Μὲ ὑβρίζουν; μή με ὑπερασπίζῃς· ἴσως ἡ ὑπεράσπισις θὰ εἶναι δι' ἐμὲ μεγαλυτέρα ζημία. Θὰ μὲ κλαύσουν ἀποθανόντα; εὔχήσου εἰς αὐτοὺς κάθε καλὸν καὶ λέγε τους νὰ ζητήσουν νά με ἀνακουφίσουν. Ἴσως εὕρῃ κάποιος τοὺς στίχους σου ὄχι ὡραίους: σκέψου, θὰ τοῦ εἴπῃς, ποῦ ἐγράφησαν. Σήμερον μὲ ἀπειλεῖ τὸ ὠργισμένον κῦμα, αὔριον ἴσως μὲ περιμένει τὸ ἐγχειρίδιον τοῦ δολοφόνου. Θἀναγνωρισθῇς ἀμέσως· διὰ τοῦτο εἴσελθε κρύφα, καὶ ἂν κανεὶς σὲ συναντήσῃ καὶ σὲ ἀπωθήσῃ, εἰπέ: κοίτα τὸν τίτλον· δὲν εἶμαι διδάσκαλος τοῦ ἔρωτος· τὸ βιβλίον ἐκεῖνο ἐτιμωρήθη ἐπαξίως. Θέλεις νἀναβῇς εἰς τὸ Παλάτιον τοῦ Καίσαρος; Πρόσεχε μήπως ἐκεῖθεν πέσῃ ὁ κεραυνὸς ἐπὶ τῆς κεφαλῆς μου, καὶ τρέμω ἀναλογιζόμενος τοῦτο, ὡς εἰς κάθε πλατάγισμα τῶν πτερύγων της τρέμει ἡ περιστερά, ἡ ὁποία πληγωμένη διέφυγε τοὺς ὄνυχας τοῦ ἱέρακος. Πρόσεχε! Ὅταν εἰσέλθῃς εἰς τὸν οἶκον ἐκεῖνον, φεῦγε ἐκ τῶν ἀδελφῶν σου τοὺς τρεῖς ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι κρύπτονται εἰς ἀπόκρυφον μέρος, αὐτοὺς οἱ ὁποῖοι διδάσκουν, πρᾶγμα δὰ ποὺ τὸ γνωρίζει καθένας, τὸν ἔρωτα· αὐτοὶ εἶναι πατροκτόνοι. Εἰς τὰ δεκαπέντε ἐκεῖνα βιβλία (δηλ. τῶν Μεταμορφώσεων) τὰ διασωθέντα ἀπὸ τὴν πυράν, εἰς τὴν ὁποίαν τὰ εἶχα καταδικάσει, διηγήσου τὴν τύχην μου, ἡ ὁποία μεταμορφωθεῖσα, ὡς οἱ ἥρωες τοὺς ὁποίους ψάλλουν, ἐκ φαιδρᾶς ποὺ ἦτο μιὰ φορά, ἔγινε τόσον ἀξιοθρήνητος. Ὤ! πόσα ἀκόμη θὰ ἤθελα νὰ σοῦ εἴπω· ἀλλὰ ἡ βραδύτης σου μὲ δυσαρεστεῖ· πήγαινε, μικρόν μου βιβλίον, μακρινὸς εἶναι ὁ δρόμος σου: σὺ ζητεῖς τὴν Ρώμην καὶ ἐγὼ σπεύδω εἰς τὰ πέρατα τοῦ κόσμου».

Ἀλλὰ τῶν ἐτῶν παρερχομένων οἱ κρόταφοι τοῦ ποιητοῦ μιμοῦνται τοῦ κύκνου τὰ πτερὰ καὶ τὸ λευκὸν γῆρας βάπτει τὴν κόμην του· τὸ πρόσωπόν του ρυτιδοῦται, ἡ ὑγεία του κλονίζεται. «Τοὐλάχιστον ἂν δὲν εἶναι δυνατόν, λέγει, νὰ

ἐπιστρέψω εἰς Ρώμην, ἂς μετριασθῇ ἡ ποινή μου· ἂς μοῦ ὁρισθῇ τόπος διαμονῆς ὀλιγώτερον ἀνιαρός· ἂς μοῦ ἐπιτρέψουν νὰ κατοικήσω εἰς καμμίαν πόλιν τῆς Ἀσίας ἢ τῆς Ἑλλάδος». Αὐτὴ εἶναι ἡ τελευταία του ἐλπίς, καὶ ἔχει διαρκῶς ἀτενεῖς τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὴν θάλασσαν, μήπως ἴδῃ κανὲν πλοῖον ἐρχόμενον νὰ τοῦ φέρῃ τὴν χάριν, διὰ νὰ πετάξῃ ἀπὸ τοὺς Τόμους· εὔχεται νὰ ἔχῃ τοῦ Τριπτολέμου τὸ ἅρμα, τῆς Μηδείας τοὺς δράκοντας, τοῦ Περσέως ἢ τοῦ Δαιδάλου τὰς πτέρυγας.

Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ προσπαθεῖ νὰ προσαρμόζεται πρὸς τὴν τύχην του καὶ πρὸς τὰς περιστάσεις. Ἐπειδὴ ἦτο ποιητὴς καὶ οὐδὲν ἄλλο παρὰ ποιητής, μὴ ἔχων ρωμαϊκὸν ἀκροατήριον καὶ ἀπαυδήσας νὰ γράφῃ μόνον δι' ἑαυτόν, θέλει νὰ δημιουργήσῃ Γετικὸν ἀκροατήριον καὶ ὡς νέος Ὀρφεὺς νὰ καταθέλξῃ τὰ ἄγρια ταῦτα θηρία. «Ἴσως εἶναι τολμηρὰ ἡ πρᾶξίς μου, ἀλλ' ἐπὶ τέλους, προσθέτει μετὰ πικροῦ σαρκασμοῦ, ἠμπορῶ νὰ καυχηθῶ ὅτι δὲν ἔχει ὁ Ἴστρος νὰ ἐπιδείξῃ μεγαλοφυέστερον ἀπὸ ἐμέ»[28]. Καὶ πρῶτον πληροφορηθεὶς ὅτι εἰς τὰ ὅρια τῆς χώρας τῶν Σαρματῶν βασιλεύει τῆς Θρᾴκης ὁ νεαρὸς Κότυς, ἐκ τοῦ γένους τῶν Εὐμολπιδῶν, τὰς μούσας φιλῶν καὶ περὶ τὴν ποίησιν ἀσχολούμετος, πέμπει ἐπιστολὴν πρὸς τὸν ἐστεμμένον συνάδελφον καὶ ζητεῖ παρ' αὐτοῦ συνεργασίαν καὶ προστασίαν[29]. Δὲν γνωρίζομεν τί τοῦ ἀπήντησεν ὁ Κότυς, ὅστις ἐπέπρωτο ὀλίγον ὕστεραν νὰ ποθάνῃ τραγικὸν θάνατον. Ὅσον καὶ ἂν ἦτο εὐμενὴς ἡ ἀπάντησίς του, εἷς μόνος ἀναγνώστης, ἔστω καὶ βασιλικός, δὲν ἐξαρκεῖ. Ζητῶν λοιπὸν εὐρύτερον ἀναγνωστικὸν κοινόν, προσπαθεῖ νὰ ἄρῃ ἀπὸ τοὺς Τομίτας μερικὰς προκαταλήψεις. Ἦσαν οὗτοι ὀλίγον δυσηρεστημένοι ἐκ τῶν συνεχῶν θρήνων καὶ στεναγμῶν τοῦ Ὀβιδίου, καὶ ὁ Ὀβίδιος δικαιολογεῖται: Τὴν χώραν ἐκακολόγησε, ὄχι αὐτούς, οἱ ὁποῖοι πρῶτοι παραπονοῦνται διὰ τὸ κλῖμά των· ἀλλ' αὐτοὺς ὁ ποιητὴς τοὺς ἀγαπᾷ· ἡ φιλανθρωπία των ἀποδεικνύει τὴν ἑλληνικήν των καταγωγήν· εὐμενῶς ἐδέχθησαν τὸν ἐξόριστον, τὸν ἀπήλλαξαν ἀπὸ πολλὰ βάρη, τὸν ἐστεφάνωσαν δημοσίᾳ μαθόντες τὴν

ποιητικήν του φήμην [30]. Ἀπευθύνεται λοιπὸν πρὸς αὐτοὺς μὲ στίχους καὶ συνθέσας ποίημα εἰς Γετικὴν διάλεκτον περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Αὐγούστου (εἶχεν ἤδη τελευτήσει τῷ 14 μ.Χ.) τὸ ἀπαγγέλλει ἐν συναθροίσει τούτων. Οἱ Γέται συγκινοῦνται μὲ τὸ ποίημα: ἐπισείουν τὴν κεφαλὴν ὡς σημεῖον ἐπαίνου καὶ ἀπὸ τῶν ὤμων των αἱ ἠχηραὶ φαρέτραι ἐξέπεμψαν κλαγγὴν ἐπιδοκιμασιῶν· κάποιος μάλιστα εἶπε· «ἀφ' οὗ ὁμιλεῖς ἔτσι διὰ τὸν Αὔγουστον, ὤφειλεν ὁ Καῖσαρ νά σε ἀποδώσῃ εἰς τὴν πατρίδα σου».

Ἀλλ' ἀποθανόντος τοῦ Αὐγούστου, Καῖσαρ εἶναι ὁ Τιβέριος, παρὰ τοῦ ὁποίου οὐδὲν ἔχει πλέον νὰ ἐλπίζῃ ὁ Ὀβίδιος, καίπερ ὑμνήσας τοὺς θριάμβους του κατὰ τῶν Γερμανῶν καὶ τῶν ἐπαναστάντων Ἰλλυριῶν. Ἀποφασίζει νὰ στραφῇ πρὸς τὸν τούτου ἀνεψιόν, τὸν Γερμανικόν. Κατ' ἀρχὰς γράφει πρὸς τοὺς φίλους τοῦ νεαροῦ ἡγεμονίδου, οἱ ὁποῖοι ἦσαν καὶ φίλοι ἰδικοί του· ἀλλ' εἶτα ἀπευθύνεται καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν Γερμανικόν, τὸν ὁποῖον καλεῖ «προστάτην τῆς ρωμαϊκῆς νεολαίας ἐν εἰρήνῃ καὶ ἐν πολέμῳ». Ἐπεξεργαζόμενος ἐκ νέου τὸ ἀτελὲς ποίημά του Fasti (Ἡμερολόγιον) καὶ διαγράψας τὴν ἐν ἀρχῇ τοῦ ποιήματος πρὸς τὸν Αὔγουστον ἀφιέρωσιν, προσφωνεῖ αὐτὸ εἰς τὸν Γερμανικόν, ὑπομιμνήσκων ὅτι καὶ αὐτός ποτε ἐποίησε στίχους καὶ ποιητὴς ὢν ὀφείλει νὰ προστατεύῃ τοὺς ποιητάς [31].

Ἀλλὰ μάταια πάντα ταῦτα! οὐδεμίαν οὐδαμόθεν βλέπει ἀκτῖνα σωτηρίας. Καὶ πάλιν ἀθυμῶν καὶ περίλυπος στρέφεται πρὸς τὴν σύζυγόν του· καὶ πάλιν ὅπως τὴν σαγηνεύσῃ καὶ τὴν συγκινήσῃ, διαγράφει ζωηρὰν εἰκόνα τῆς σκυθρωπῆς ἐκείνης χώρας, τῆς ἀνηλίου καὶ χωρὶς ἄνοιξιν, τῆς ἀδένδρου καὶ ἀνύδρου, πενθούσης πεδιάδος, ἥτις εἶναι θάλασσα ὑπ' ἄλλην μορφήν, ὅπου φυόμενα ὀρθοῦνται τὰ ἀψίνθια, πικρὸς θερισμός, ἀντάξιος τῆς παραγούσης αὐτὰ γῆς [32]. Πότε ἡ σύζυγος θὰ τὸν ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τὴν φρικώδη ταύτην διαμονήν! Ἀλλὰ πρέπει νὰ τὸ θελήσῃ, πρέπει νὰ καταβάλῃ πᾶσαν προσπάθειαν καὶ πᾶσαν ἐνέργειαν πλησίον τῶν δυνατῶν. Ἐὰν οὗτοι συγχωρήσουν, ἡ εὐχὴ τοῦ

Ὀβιδίου θὰ πραγματοποιηθῇ. Θὰ ἐπανέλθῃ εἰς Ρώμην, καὶ ἀφ' οὗ λησμονήσουν ὅλα τὰ δεινά, ὡς τρυφεροὶ σύζυγοι θὰ παρηγοροῦν ἀλλήλους κατὰ τὸ γῆρας, «καὶ σύ, τὴν ὁποίαν φεύγων ἀφῆκα νεαράν, δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι ἐγήρασες ἀπὸ τὰς συμφοράς μας. Ὦ! νά με ἀξιώσουν οἱ θεοὶ νὰ σὲ ἴδω τοιαύτην καὶ νὰ σοῦ φέρω, λευκανθίζων πλέον τὴν κόμην, τρυφερὰ φιλιά· νὰ περιπτυχθῶ μὲ τοὺς βραχίονας μου τὸ ἰσχνόν σου σῶμα καὶ νὰ εἴπω: «αὐτὰ ἔγιναν ἐξ αἰτίας μου»· νὰ διηγηθῶ κλαίων εἰς σὲ κλαίουσαν τὰ βάσανά μου καὶ νὰπολαύσω τῆς ἀνελπίστου συνομιλίας μας!»[33]

Ἀλλ' αἱ ἀμφιβολίαι δὲν παύουν νὰ βασανίζουν τοῦ ποιητοῦ τὴν ψυχήν. Γνωρίζει τὴν γυναῖκα του ὀλίγον δειλὴν καὶ ὄχι πολὺ ἐπίμονον εἰς τὰς ἐνεργείας της, καὶ συμπεραίνει μελαγχολικῶς, ὅτι ἐχάθη κάθε ἐλπὶς σωτηρίας. Ἐν μέσῳ δὲ τῶν μεταπτώσεων τούτων νέαι πληγαὶ ἐπαυξάνουν τὴν μελαγχολίαν του. Τοῦ γράφουν ἐκ Ρώμης ὅτι ὁ κατ' αὐτοῦ φθόνος τῶν οὐτιδανῶν ἐχθρῶν του ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπάρχῃ· ὅτι κάποιος τὸν ἐκακολόγησε, ἄλλος δέ τις φοβεῖται νὰ μνημονεύεται ὀνομαστὶ εἰς τοὺς στίχους του, καὶ ἄλλοι διαβάλλουν τὰ ποιήματα αὐτοῦ ὡς νεκροῦ πλέον[34]. Μὴ ἀντέχων εἰς τὰ κακόβουλα ταῦτα πειράγματα ἔγραψε τὴν περίφημον ἐλεγείαν ἔχουσαν σατιρικὸν χαρακτῆρα, ἥτις ἐπιγράφεται *Ἶβις*. Εἰς 322 ἐλεγειακὰ δίστιχα ἐπισωρεύει κατὰ τῆς κεφαλῆς τοῦ ἀνωνύμου ἐχθροῦ μετ' ἐκτάκτου δαψιλείας μυθολογικῶν ἀναμνήσεων φοβερὰς ἀρὰς καὶ ἀπαριθμεῖ τοὺς φρικωδεστέρους θανάτους. Κατὰ μίμησιν Καλλιμαχείου ποιήματος, περὶ οὗ οὐδὲν ἄλλο ἀσφαλὲς γνωρίζομεν ἢ ὅ,τι ὁ Ὀβίδιος λέγει[35] περὶ αὐτοῦ, ἀποκαλεῖ τὸν ἐχθρόν του Ἶβιν ἀπὸ τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ ἐπιχωριάζοντος ρυπαροῦ ὀρνέου. Καθιερώνει τοῦτον εἰς ὅλους τοὺς χθονίους δαίμονας καὶ ἐπαρᾶται νὰ περάσῃ ὅλα τὰ εἴδη τῶν κολάσεων, τὰς ὁποίας ὑπέστησαν οἱ ἥρωες τῶν μύθων καὶ τῆς ἱστορίας, τῶν ὁποίων καταλέγει περὶ τὰ 240 παραδείγματα. Τὸ ποιήμα τοῦτο ἔχει ὅλον τὸν μυστικὸν καὶ σκοτεινὸν χαρακτῆρα, τὸν ὁποῖον βλέπομεν εἰς τὰς ἐπὶ παπύ-

ρων εὐρεθείσας μαγικὰς ἀράς. Ἡ τελευταία δ' ὅμως ἀρὰ πρὸς τὸν ἐχθρόν, ἐπιφερομένη οἱονεὶ ὡς κατακλείς, εἶναι σαφής: νὰ ζήσῃς καὶ σὺ εἰς τὴν χώραν ταύτην καὶ νὰποθάνῃς ὑπὸ Γετικῶν καὶ Σαρματικῶν βελῶν».

Καὶ ὁ Ὀβίδιος ζήσας ἐπὶ δέκα ἤδη ἔτη εἰς τὴν Σκυθικὴν ἐκείνην χώραν ἤρχισε νὰ προαισθάνεται τὸν θανατόν του: «ἦλθον εἰς τὴν χώραν ταύτην, θἀποθάνω ἐν αὐτῇ». Οὐδὲν πλέον ἐλπίζων οὔτε παρὰ τῆς σύζυγου οὔτε παρὰ τῶν φίλων ὑποκύπτει κατὰ μικρὸν εἰς φυσικήν τινα ἀδυναμίαν καὶ ἀτονίαν καὶ φοβούμενος ἴσως τὴν ἐπιτέλεσιν ἀπειλῆς τινος τῶν ἐν Ρώμῃ κρατούντων προβλέπει τὸ μοιραῖον τέλος. Ὁ χαρίεις καὶ φαιδρὸς ποιητὴς ὁ οὐδέποτε κατὰ τὸν πρὸ τῆς ἐξορίας χρόνον μελαγχολήσας οὐδὲ φαντασθεὶς τὸν θάνατον, τώρα βλέπει ἐπαιωρούμενον ἀπαισίως τὸ φάσμα τοῦ θανάτου. «Θἀποθάνω, γράφει πρὸς τὴν σύζυγόν του, ἐν ἀγνώστῳ χώρᾳ. Κατακείμενον δὲν θὰ εἶναι κανεὶς διὰ νὰ μὲ κλαύσῃ· οὔτε τὰς τελευταίας παραγγελίας θὰ δώσω, οὔτε μὲ τὸ ὕστατον χαῖρε προσφιλὴς χεὶρ θὰ κλείσῃ τὰ μάτια μου· ἀλλ' ἀκήδευτον τὴν κεφαλήν μου, ἄτιμον ταφῆς, ἄκλαυστον θὰ σκεπάσῃ βάρβαρος γῆ»[36]. Παρακαλεῖ τὴν σύζυγόν του νὰ φροντίσῃ ὅπως συλλεγοῦν τὰ ὀστᾶ του εἰς μικρὰν κάλπιν καὶ μετακομισθοῦν εἰς Ρώμην, ὥστε καὶ νεκρὸς νὰ μὴ εἶναι ἐξόριστος· διότι οὐδεὶς δύναται νἀπαγορεύσῃ τοῦτο· «ἐκεῖ ἂς ἐνταφιασθῶ ἐν προαστείῳ τόπῳ καὶ ἐπὶ τοῦ μαρμαρίνου μνημείου μου ἂς χαραχθῇ ἡ ἐπιγραφή: ***Ἐγὼ ὁ ἐνθάδε κείμενος, ἀοιδὸς τῶν τρυφερῶν ἐρώτων, ὁ ποιητὴς Νάσων, ἀπωλέσθην ἕνεκα τοῦ πνεύματός μου· σὺ δέ, διαβάτα, ἐὰν ἠγάπησας, μὴ βαρυνθῇς νὰ εἴπῃς: ἂς ἀναπαύωνται τὰ ὀστᾶ τοῦ Νάσωνος.***

Ἀλλ' αἱ παραγγελίαι του δὲν ἐπετελέσθησαν· ὁ ποιητὴς καὶ νεκρὸς διέμεινεν ἐξόριστος. Ἐὰν δ' ὅμως ἐκώφευσαν εἰς τὰς παρακλήσεις του οἱ ἐν Ρώμῃ δυνατοί, δὲν ἀδιαφόρησαν οἱ ἐν τῇ μικρᾷ ἐκείνῃ πόλει ἄξεστοι ρωμαῖοι στρατιῶται καὶ οἱ ἡμιβάρβαροι Σαρμάται· παραλαβόντες τὸ σῶμα τοῦ τεθνεῶτος ἔκαυσαν, ὡς ἦτο θέμις, καὶ συλλέξαντες τὴν τέφραν του ἐντὸς κάλπιδος κατέθεσαν προσηκόντως εἰς

τοὺς κόλπους τῆς παμμήτορος γῆς. Καὶ οὕτω ἐκεῖνος εἰς μὲν τοὺς Σαρμάτας ἐκληροδότησε τὴν τέφραν του, εἰς δὲ τοὺς Ρωμαίους τὴν δόξαν του.

Παραπομπαὶ καὶ Σημειώσεις.

Τὰ ποιήματα τοῦ Ὀβιδίου, εἰς τὰ ὁποῖα παραπέμπομεν εἶναι τὰ ὑπ' αὐτοῦ συντεθέντα κατὰ τὴν ἐξορίαν, ἤτοι τὰ *Λυπηρὰ* (Tristia), αἱ *ἐπιστολαὶ ἐκ τοῦ Πόντου* (ex Ponto), καὶ ἡ Ἶβις.

1) *Λυπηρ.* 4, 8, 33· «καὶ ἤδη διαγαγὼν ἄσπιλον βίον δέκα πεντεετηρίδων».

2) Λυπηρ. 2, 131.

3) Ἡ πόλις Τόμοι ἦτο ἀποικία τῶν Μιλησίων νοτίως τῶν ἐκβολῶν τοῦ Δουνάβεως· περιστοιχιζομένη ὑπό τῶν Σαρματῶν, Γετῶν καὶ ἄλλων ἀγρίων λαῶν ἀπέβαλε βαθμηδὸν τὸν ἑλληνικὸν χαρακτῆρα. Καταληφθεῖσα ὑπὸ τῶν Ρωμαίων καὶ ὀχυρωθεῖσα ἐχρησίμευεν εἰς φυλακὴν τῶν ὁρίων των. Τὴν πόλιν ταύτην κατεστραμμένην ἀνέκτισε κατόπιν ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος, ὀνομάσας Κωνσταντίαν (σήμερον Κωνστάντζα).

4) Ἐκ τοῦ Ποντ. 2, 9, 77.

5) Λυπηρ. 2, 207 κέ.

6) Λυπηρ. 6, 10, 99.— 7) Λυπηρ. 2, 105.— 8) Λυπηρ. 3, 5, 52.— 9) Λυπηρ. 4, 4, 39.— 10) Λυπηρ. 3, 6, 33-34.— 11) Διων Κασσ. 53, 23, 5.— 12) Λυπηρ. 1, 2, 77 κέ.— 13) Λυπηρ. 5, 10, 36 κέ.— 14) Λυπηρ. 5, 7, 61.— 15) Λυπηρ. 1, 6, 7 κέ.— 16) Λυπηρ. 3, 3, 17 κέ.— 17) Λυπηρ. 1, 6. 4, 3. 5, 5. 5, 14.— 18) Ἐπιστ. ἐκ Πόντου, 2, 10, 17 κέ.— 19) Λυπηρ. 5, 3, 51.— 20) Λυπηρ. 2, 549-555.— 21) Λυπηρ. 3, 14, 35.— 22) Λυπηρ. 4, 1, 95.— 23) 5, 11.— 24) ἐκ Ποντ. 4, 2, 33 κέ.— 25) Λυπηρ. 5, 12, 64.— 26) Λυπηρ. 4, 10, 115.— 27) Λυπηρ. 3, 7, 43 κέ.— 28) Ποντ. 1, 5, 63.— 29) Ποντ. 2, 9.— 30) Ποντ. 4, 14, 15 κέ.— 31) Fasti, 3-27.— 32) Ποντ. 3, 1, 24.— 33) 1, 4, 47 κέ.— 34) Ποντ. 4, 16.— 35) Ἶβις 55 κέ. «νῦν, καθ' ὃν τρόπον ὁ Βαττιάδης καταρᾶται τὸν ἐχθρὸν Ἶβιν, κατὰ τοῦτον καὶ ἐγὼ καταρῶμαι σὲ καὶ τοὺς σούς. Καὶ καθὼς ἐκεῖνος, θὰ περικαλύψω τοὺς στίχους μὲ σκοτεινὰς ἱστορίας». Ἶβιν ἀπεκάλεσεν ὁ Βαττιάδης Καλλίμαχος, εἰκάζουσί τινες, τὸν πρὸς αὐτὸν διαφωνήσαντα μαθητήν του Ἀπολλώνιον τὸν Ρόδιον. Ἀλλὰ εἶναι τοῦτο ἀμφίβολον, ὅπως εἶναι ἀμφίβολον καὶ ἂν ἔγραψεν ὁ Καλλίμαχος ποίημα τοιοῦτον πρβλ. Emile Cahen, Callimaque et son oeuvre poétique σελ. 65 κέ.—36) Ποντ. 3, 3, 37 κέ.

Ἐν Θεσσαλονίκῃ.

ΓΕΩΡΓ. Κ. ΓΡΑΤΣΙΑΤΟΣ